

A magyar zsidóság szerepe a századforduló szellemi életében

Írta: Csergő Hugó.

Dr. Csergő Hugó, a kitűnő magyar író megkapó visszaemlékezéseit közöljük az alábbiakban a századforduló szellemi életéről. Dr. Csergő Hugó nagy szerevet játszott az európai színvonalú magyar újságírás fejlesztésében. Előbb a Fővárosi Lapok, majd a Pesti Napló munkatársa volt, később Vázsonyi Vilmos Polgár című lapját szerkesztette. 1914-ben megszervezte a főváros népjóléti osztályát, amelynek 1921-ig vezetője volt. Harminczéves írói jubileumát 1927-ben ünnepelte a főváros íróársadalma. Csergő Hugó a szépirodalom minden ágában jelentős sikereket ért el. Jelenleg a Pesti Izr. Hitközség főjegyzői tisztét tölti be és egyik vezetője az OMIKE művészakciónak.

Minek felidézni a boldog múltat, amikor a szellem érvényesülését se felekezeti, se faji sorompók el nem zárták? Minek kéjelegni az elsüllyedt korban, amikor a pesti kis zsidógyerek szabadon repülhetett ki a világba, az egyikből lett Theodor Herzl, a másikkól Max Nordau, egy Laub-gyerekből László Fülöp lett, kis falusi szatócs fiából Kiss József, Dux Lajosból lehetett: báró Dóczy Lajos, vöröshajú kis filozopterből: Vészi József, Schlesinger Pálból: Sándor Pál, Weiszfeld Vilmosból: Vázsonyi Vilmos, egy Párizsban nyomorgó fiatal zsidó író a Péntek Este nosztalgiaját Szomory Dezső néven a Nemzeti Színház színpadán sírhatta el, a rabbiszeminárium kis növendéke Makai Emil néven Tudós Professzor Hatvaniról írhatott színdarabot a Vígsházba, a József-körúti Neumann orvos fia pedig Molnár Ferenc néven már a világ összes színpadjait is meghódíthatta.

Minek felhúzni a múltnak e bűvösen zenélő óráját, amikor az időt visszaigazítani úgy sem lehet és a letűnt világ emiéke csak nosztalgiával töltheti el szívünket?

Kinek beszéljünk ma a mi zsidóvallásá magyar nagyjainkról? Goldzieherről, Munkácsi Bernátról, Kunos Ignácról, nem szólva a kitért Vámbéryről, az ősmagyaráságot kutató nagy orientalistákról, akik az átkos fajhoz tartozva, magyar tudományt műveltek? Kinek beszéljünk Kármán Mórról, aki a Hungarae preceptor büszke építetönját kiérdemelte és a magyar oktatásügynek alapvetője volt? Kinek beszéljünk a zsidóvallású nagy magyar nyelvészekről: Bánóczy Józsefről, Simonyi Zsigmondról, Szilasi Móricról, Balassa Józsefről, akik zsidó létükre a magyar nyelv akadémiakusan elismert legkiválóbb bűvárai és csiszolói voltak? Kinek beszéljünk a magyar jogászviág zsidóvallású kitűnőségeiről, a Baumgartenekről, Márkus Dezsőről, Fodor Árminról, Payer Lászlóról, Friedmann Bernátról, Baracs Marcellről? A nagy orvosokról: egy Herzlról, Süllerről, Hirschlerről, Sziliről, Baron Jónásról, Hári Pálról? Kinek dicsekedjünk aszal, hogy a lég-

nagyobb magyar történetírók egyike, a zsidó temetőben nyugvó Marczali Henrik? A legnagyobb statisztikus Körösi József? A legkiválóbb egyiptológus Mahler Ede? Kinek mutogassuk temetőink díszsorában a dicsőséges díszhalmokat, amelyek alatt Alexander Bernáth a bölcsész, Keszler József a kritikus, Bródy Sándor az író, Donath Gyula a szobrász, a politikus Wahrmann Mór, Mezei Ernő, Mezei Mór, Neményi Ambrus, Szatmári Mór, Bakonyi Samu, Neumann Ármin, Visontai Soma, Kelemen Samu és annyi kihunyt szellemóriás alussza örök álmát? Vadász Lipót igazságügyi államtitkárnak, Heltai Ferenc Budapest főpolgármesterének sírjai körül, a Kolinerek, Wolfnerek, Ullmanok, Kornfeldek, Hatvanyak kriptáin díszelgő és számukra, fájdalom, utódaikban immár részben kiháló nevek: hol találnak ma odakünt visszhangot? Fejér Lipót, a matematikus, ki tudja meddig tanít még, Róna Józsefnek: Savoyai Eugén-szobra meddig áll még a helyén? Fényes Adolf, a festő, Sebestyén Károly az esztétikus, Kóbor Tamás a publicista még itt jár közöttünk, de pihen az ecset és pihen a toll és hallgat a szó. A magyarság elzsidósításának vérvádját olvassa rá a gyűlölet azokra a nagy magyar zsidókra, zsidóvallású nagy magyarokra, akik zsidóságuk hűségét lelkükben ápolva, munkájukban, alkotásukban mások, mint magyarok nem tudtak és nem is akartak lenni!

Kinek mondjuk el mindezt, a mai korszellem hangulatában? Magunkat győzzük meg? Magunkat áltassuk és magunknak hazudjunk?

Hát igen, hazudjunk! Mert igazat hazudunk, amikor a múltat legalább az emlékezés tükrében hazudjuk ide magunknak.

És ahogy Madách bölcselője tanít, igenis, álmodjunk, borsón térdepelve is szépet, álmodjunk, hiszen az álmokat nekünk nem is a fantáziánkból keli merítenünk. A mi álmaink valóságot élnek a történelemben. Sőt még a történelem mélyébe sem kell hatolnunk értük: elevenen élnek aa élő emlékezésben. És mint emlékek őrzője, élő kortanú, hiteles részes – névtelen jegyző – Anonimus regis Francisci Josephi notárius, Ferenc József király korának újságírója idézem az álmot, mely valóság volt, nem hogy álomba szenderítsem a mát, hanem, hogy az emlék fáklyáját meggyújtva, világítsanak be a mának sötétjébe és mutassam az utat, amelyen mi indultunk, a századforduló új katonái és hirdessem, mint a tegnapi dalnok, a még néma holnapnak:

Az nem lehet, hogy ész, erő
És oly szent akarat
Hiába sorvadozzanak
Egy átoksúly alatt.
Még jönni fog, ha jönni kell,
Egy jobb kor, mely után
Buzgó imádság epedez
Százvezrek ajakán ..
* * *

Ahogy mi indultunk...

Hát hogyan is indultunk?

Amikor az újságírásba kerültem, 1886-ban, a millénium évében, az első és egyetlen antiszemita megnyilatkozás, amiben részem volt, Lipsey Adám, a híres publicista részéről történt, aki

látva, hogy a szerkesztőségi vacsorán cukrot hintek a túros csuszámra, felháborodva förmedt rám:

– Micsoda zsidó tempó ez, cukrozottan enni a túróscsuszát?!

A Fővárosi Lapok szerkesztőségében, ahol az újságírást rendőri riporterségen kezdtem, majd a Pesti Naplónál, ahol segédszerkesztői rangig alakultam ki, később Vázsonyi mellett a Polgárnál, mint felelős szerkesztő, azután a Pesti Hírlapnál, mint politikai szerkesztő, – de semmiféle szerkesztőségben sehol nem találkoztam olyan zsidó újságíróval, aki másként, mint magyarul még csak gondolkodni is tudott volna. És igaza volt Bródy Ernőnek, különösen a szellemi téren működők tekintetében. Sokkal jobb magyarok voltunk, mint zsidók, sőt zsidóknak egyáltalán nem voltunk jók, zsidóságunkat legfőljebb befelé éltük. Úgy esett, hogy e napsugaras időkben sokan le is felejtették a köpenyt magukról és annyira elasszimilálódtak tőlünk, hogy végre semmi sem maradt meg számunkra belőlük.

Idéztem már egyik előadásomban Szekfű Gyula megállapítását, hogy „az első zsidóeredetű politikai hírlapírók sem hazafiság, sem felelősségérzés, sem etika tekintetében nem voltak méltatlanok a Gyulai Pálokhhoz és Salamon Ferenekhez és nem is kellett iparkodniuk magyaroknak lenniük.” De meg merem állapítani, mint hiteles kortanú, hogy a múlt századvégi és e századeleji zsidó újságírók ép oly inkarnált magyarsággal forgatták tollúkat, mint a Szekfű által is elismert Falk Miksa vagy Ágai Adolf; Bartha Miklós, Kaas Ivor és Rákosi Jenő mellett Vészi József és Yázsonyi Vilmos voltak a legkiválóbb publicisták és tollúkat mást, mint magyar eszményt nem propagált. A Magyarországnak, a függetlenségi párt vezérlapjának a zsidó Neszmélyi Arthur volt a parlamenti rovatvezetője, a Pesti Hírlapnál előttem Bedé Jób, a Budapesti Hírlapnál Béla Henrik, a Pesti Naplónál Kabos Ede, Szerdahelyi Sándor, a Magyar Hírlapnál Ignotus, az Egyetértésnél Szatmári Mór – és a nevek sorozatán véges-végig ahány zsidó, mindegyik minden írásában elsősorban és mindenkifölött magyar és csakis magyar.

Emlékszem az első nagy szabadságglakomára, amelyet az újságírók a Vigadó nagytermében ültek március 15-én 1801-ben, mikor Széll Kálmán lett a miniszterelnök és vele a jog, a törvény, igazság jelszava avanszálódott kormányprogrammá. Hatalmas asztal a vigadói teremben, az asztalfőn Széll Kálmán miniszterelnök, tőle jobbra Rákosi Jenő, az újságírók elnöke, balra: Jókai Mór és sorra egymás mellett a politikai és sajtó kis és nagy korifeusai, az asztalszárnyakon pedig a szerkesztőségek tagjai, ifjak, öregek, az asztal végén a legifjabbak, Molnár Ferenc körül mi, a legújabb generáció. Jókai Mór mondta a márciusi ünnepi beszédet és a lakoma ünnepi hangulatának emeléséhez a Törley cég száz üveg pezsgővel járult hozzá. Ebben a pezsgős ünnepi hangulatban a lakoma vége felé, az asztal aljáról egyszerre csak ott termettem az asztalfőnél huszonkétéves korom bátor vehemenciájával, pezsgős pohárral a kezemben, szemtől-szembe Széll Kálmán miniszterelnökkel és harsány hangon intéztem hozzá a szót:

– Engedje meg Excellenciád, hogy a fiatalság szemtelensége Senek ősi jogánál fogva poharamat Excellenciádéhoz koccintsam és tartottam feléje poharamat.

Széll Kálmán rámnézett, elmosolyodott, majd felemelte pohárát, odakoccintotta az enyémhez és azt mondta:

— Szervusz!

— Szervusz! – feleltem erre én és nyújtottam is feléje kezeimet. Nevetve csapott bele Széll Kálmán és a kor jellemzésére legyen mondva, attól fogva bizalmas újságírójává fogadva tartotta is velem élete végéig a pertut, amelyet azonban és persze tisztelet-tudóan soha többé nem viszonztam.

Az emlékek itt sorakoznak körülöttem, csak válogatni kell bennük...

Egy audiencia után, amikor Kossuth két óra hosszat, Andrássy pedig egy és háromnegyed óra hosszat volt a királynál, – mint a Pesti Hírlap politikai szerkesztőjének, Andrássy szalonkocsijában volt szerencsém hazajönni Pestre. Én részesültem a kitüntetésben, hogy egy táviratban nekem diktálta le Andrássy az audiencia eredményét. A távirat feleségének volt szánva, de komornyikja, György úr nevére volt címezve és így szólt:

– „Házigazda azt kívánja, hogy mindketten lakásban maradjunk. Kijelentettük, hogy kettőnknek nem elég nagy. Új lakó még nincsen.”

A szelletes szöveg nem kíván kommentárt. Házigazda a király, lakás: a kormány, mindketten: Kossuth és Andrássy nem akartak már azonban együttesen megférni benne.

Miért mondtam el ez anekdotákat? Azért, hogy e személyes élményben is demonstrálódjék, mennyire egybeforrott a nemzeti ügygel a századforduló szellemi életében zsidó és nem zsidó, mennyire magyarnak és csak magyarnak éreztük magunkat mindnyájan, kiknek megadatott bármely őrhelyen szolgálatot teljesítenünk.

Boldog álmoként hat a visszaemlékezés is erre a korra, amelyben érdemes volt élni, amelyben Isten nem hiába adott észet és tehetséget a maga kegyeltjeinek, mert aki tudott az érvényesült és akinek szárnya volt, az szabadon szállhatott a magasba és a csillagokat tűzhette mellére az égből.

Ma? Ha körülnézünk az ifjak táborában, elfacsarodik a szívünk...

Hol rejtőznek köztük az eljövendő újak? Hol érvényesüljön a tudós, a művész, a költő, a feltaláló, az új eszméket termelő politikus és hogy törjön keresztül a tudás, a szellem, a művészet a korszellem béklyóin?

A korszellem....

Egy régi versemet idézem:

„Világ, meg sem születve még
Dől romba ő miatta,
Vakon kioltja életét,
Pedig még meg sem adta.
A bányász gyakran így halad
El útján mit sem sejtve
S a kincs örökre ott marad
A hegy mélyébe rejtve.”

És mégis azt mondom: a szellem hatalma, a szellem ereje egyszer mégis csak áttör az elzáró sorompókon, az idők kereke

nem fordulhat véglegesen visszafelé, az erény és bűn, szép és rúg, jó és rossz fogalma nem cserélődhetik végérvényesen össze és embernek születni nem jelenthet mást egynek is, mint másnak. Addig pedig mi, a magyar szellemi életnek skartba tett szolgálai, zsidóvallású magyarok, öregebbek, ifjak, ne csüggedjünk és ne tágítsunk egy tapodtat sem vissza a nemzeti frontról. Igenis, legyünk jobb zsidók, mint voltunk, de maradjunk jó magyarok, ha lehet még jobbak és szavunk és tollunk és tudásunk és munkánk csak azért is szolgálja hatványozottan a magyarság eszményeit.

Mert, hogy mondja Vázsonyi?

– Könnyű a hazát szeretni akkor, amikor a haza dicsőséget ad annak, aki szereti: a hazát szeretni kell akkor is, ha a haza nem árasztja reánk szeretetének teljességét, Istent imádni kell akkor is, ha porba sújt, vagy büntet és szeretetével tőlünk elfordulni látszik.

Helyes: hatoljunk mélyebben zsidóságunkba, mint eddig. Zsidó írók, zsidó költők, zsidó olvasók keressük a zsidó lelki témákat, de őrizzük meg magyarságunk ideáljait és áldozunk nekik lankadatlanul híven. Nagy tanítómesterünknek, Mózesnek szelleme mellett, amely a felebaráti szeretet eszményével ajándékozta meg az emberiséget, áldozunk Rákóczi szellemének, melynek zászlóin a pro libertate örök eszménye lobog, Kölcsey „Himnusa” szálljon ajkunkról, Vörösmarty Szózata dobogjon szívünkben, Petőfi honfi-hevülete ragadjon szárnyain, Arany bensősége mélyítse lelkünket és Ady Endre magyar keserősége ágaskodjék dacosan bennünk: – „Én nem vagyok magyar, – én?!”

Magyarságunk és zsidóságunk egybeforrott útján el kell jutnunk abba a jövőbe, amely visszavarázsolja a multat, azt a multat, amelyről ma csak elégiát sóhajthattak el e sorok és el kell jutnunk abba a jövőbe, amikor a szellem vámentessége újból helyreáll, amikor magyar meg magyar közt semmiféle korszellem különbséget nem tehet, amikor a korszellem helyében újból teljes fényével ragyog ki az emberi jog és igazság örök szelleme...

Adolf Fischofról, a bécsi 1848-as forradalom zsidó vezérééről meséli Bloch: Szülővárosában, Budán járt a gimnáziumba. Akkor még külön padokba ültették a zsidókat. Egyik iskolatársa, báró Wenckheim Béla, rossz fát tett a tűzre. Professzora azzal akarta megbüntetni, hogy a zsidó-padba ülteti. Felszólította Fischofot, cseréljen helyet a báró-csemetével. Fischof ellenszegült. Nem akarta cserbenhagyni zsidó barátait:

– Ameddig zsidópad van, benne akarok ülni. A mágnás urak üljenek a maguk padjában, mi zsidók együttmaradunk!

Amikor Fischof 1899-ben, teljes visszavonultságban meghalt, megszólaltak a harangok falujában, Emmersdorfbán. A nép le-térdelt az uccákon, hogy imádkozzon orvosa lelkiüdvéért, kopor-sóját tömegek vették körül és elzarándokoltak a zsidó templomba is, hogy egy-egy miatyánkot mondjanak el érte.